

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЖЕРЕЛА КАНОНІЧНОГО ПРАВА В ПРАВОСЛАВ'І

Важливим питанням системи канонічного права, передусім у православ'ї, є питання його джерел. Серед останніх східна церква розрізняє джерела матеріальні, тобто особи й інститути, які створюють правові норми, і формальні – документи, пам'ятники законодавства, в яких викладені ці норми. Джерелами церковного права в першому розумінні є: а) божественна воля Засновника і Глави Церкви, викладена в Писанні (божественне право); б) воля Церкви (церковне право); в) верховна державна влада. Джерелами права в другому розумінні є: а) Святе Письмо і Святий Переказ; б) пам'ятники церковного законодавства і церковний звичай; в) державні закони, що стосуються церкви.

Основним джерелом канонічного права є Святе Письмо *Нового Завіту*, в якому викладені церковні правила. Частина правил церковного влаштування була введена за розпорядженнями апостолів. Найдавнішими з цих *псевдографів* є “Учення 12 апостолів” (“Дідахе”) (рубіж I–II ст.), “Церковні канони святих Апостолів” (III ст.), “Настанови апостольські” (“Дідаскалія”) (III ст.) та приписувані Клименту Римському “Апостольські постанови” (кін. III–поч. IV ст.). Спадкоємцями апостолів були вироблені *канони* – святі правила, зразки віри, покликані втілити в повсякденне життя святі догмати. До канонічного зведення належать 85 *Правил святих Апостолів*, записаних у III–IV ст.

Важливе місце серед церковних правил займають 190 канонів, прийнятих 6-ма Вселенськими соборами, що зафіксовано в рішеннях Трульського собору: I (I Нікейським, 325), II (I Константинопольським, 381), III (Ефеським, 431, IV (Халкедонським, 451), “П'ято-шостим” (Трульським, 691), VII (II Нікейським, 787). Практично рівнозначні постановам Вселенських соборів є 335 правил 10-ти Помісних соборів – Анкірського (314/315), Неокесарійського (315), Гангрського (340), Антіохійського (341), Сердікського (347), Лаодікійського

(364), Константинопольського (394), Карфагенського (421), а також двох Помісних Константинопольських соборів – Двократного (861) і Софійського (879). Трульський собор перераховує також 175 правил 13-ти святих отців церкви, які діяли в III ст. (Діонісій і Петро Александрійські, Григорій Неокесарійський), IV (Афанасій, Феофіл і Тимофій Александрійські, Василій Великий, Григорій Ніський, Григорій Богослов, Амфілохій Іконійський), V (Кирило Александрійський, Геннадій I, а також VIII–IX ст. (Тарасій). Отже, в цілому православна церква визнає 785 канонів (католицька – 554).

Церковне законодавство доповнювалося *актами*, виданими помісними церквами чи єпархіальними архієреями, а також *правилами* та *статутами* монастирів, церковних братств і товариств. Часом однакове з переказом значення в церковному праві мали *церковні звичаї*, за допомогою яких зберігався церковний переказ. Звичаї мали місце, коли не було писемного закону. Проте якщо згодом вони не зводилися в ранг закону чи входили у протиріччя з ним і суперечили істинам релігії, вони не мали місця в церковному праві. Невдовзі позитивне право витісняє звичаї з церковного права.

Джерелом церковного права є також державні закони щодо церкви. Найважливіші пам'ятники візантійського законодавства про церкву – це:

1) *Кодекс імператора Феодосія* з 16 книг (імператорські конституції 312–437 рр.), у якому зібрано понад 3000 постанов попередніх імператорів, у т. ч. з церковних справ (книга 16 з 11 титулів); на Сході опублікований у 438 р. (був чинним до видання Кодексу Юстиніана), на Заході – в 439 р.; дійшов не повністю (книги 1–6 і 11 збереглися у фрагментах);

2) “*Корпус цивільного права*” імператора Юстиніана I, що включав 4 збірники, підготовлені в 529–534 рр. групою римських юристів; це право стало основою майже всіх правових систем європейських та інших країн: а) Інституції (4 книги, виклад основ римського права для початкового навчання); б) Дигести (50 книг, збірник із 9200 уривків із 2000 творів 39 найвидатніших римських юристів II–VI ст., що мали силу закону); до них внесені інтерполяції; в) Кодекс Юстиніана (12 книг, збірник із 4652 фрагментів з імператорських

конституцій 117–534 pp.; церковних справ стосуються перші 13 титулів 1-ої книги Кодексу); г) Новели (168 нових новел, які видані після завершення кодифікації, в 535–565 pp., і витлумачували попередні акти;

3) *Еклога* (726, 18 титулів) імператорів Льва III Ісавра (717–741) і Константина V Копроніма (720–775);

4) *Прохірон* (879) імператора Василя I (867–886), Льва VI Мудрого (870–912) і Константина; 13 із його 40 титулів стосуються церковних справ;

5) *Епанагога*, укладена Василем I Львом VI і Александром (871–913);

б) *Василіки* чи *Базиліки* (888–889, 60 книг) імператора Лева VI, поєднані з *Синописом* та *схоліями*; церковних питань стосуються перші 4 книги *Василік*; *Еклога*, *Прохірон* і *Василіки* будувалися на законодавстві Юстиніана.

Для зручності користування укладаються збірники канонів – “*Синтагма*, або *Зібрання канонів*” (50 титулів) Іоанна Схоластика (VI ст.), “*Збірник канонів*” з 25 титулів (рубіж VI–VII ст.), “*Збірник церковних канонів*” у 3 частинах. Іоанн Схоластик уклав також “*Збірник*” державних законів щодо церкви (87 розділів.). Поєднання державних законів з церковними канонами отримало назву *номоканонів*. Першим укладачем *Номоканону* в східній церкві був мабуть Іоанн Постник (VI ст.), який за імператора Маврикія (582–602) об’єднав “*Синтагму*” і “*Збірник канонів*”. Пізніше особливим авторитетом користувалися *Номоканон* під назвою “*Канонічна синтагма*” (14 титулів), укладений Сергієм (VII ст.), та *Номоканон* патріарха *Фотія* (858–867, 877–886).

До джерел церковного права належать тлумачення канонів, укладені в XII ст. авторитетними законознавцями *Іоанном Зонарою* (“*Тлумачення на “Синтагму”*”, 1120), *Алексієм Арістіном* (“*Тлумачення на “Синопис”*”, 1160) і *Феодором Вальсамоном* (1192). Заслужують також на увагу візантійські збірники XIV ст. “*Скорочення канонів*” *Константина Арменуполо* як одна з шести частин його “*Керівництва до законів*” та “*Синтагма Властаря*”, чи “*Зведення церковних законів*”, 1335, 24 відділи) ієромонаха й каноніка *Матвія Властаря*. Всі ці канони Вселенської церкви разом із християнством перейшли в Русь-Україну, де стали основою для місцевих збірників церковного права.

Мозговий, І.П. До питання про джерела канонічного права в православ'ї [Текст] / І.П. Мозговий // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку : збірник матеріалів V Міжнародної наукової конференції. – Суми: Університетська книга, 2012. – Ч.12. - С. 49–51.